

AV HONOM MINNS VI EN RAD
AV HENNE ETT HELT VERK

*Historien om
Carl David af Wirsén och Selma Lagerlöf*

Det är den 13 december 1909 och platsen är Vinterträdgården i Grand Hôtels nybyggda annex Royal i Stockholm.

Det är kvinnornas egen Nobelfest.

Närvarande är årets Nobelpristagare i litteratur, Selma Lagerlöf, samt 1 200 kvinnor och någon enstaka man. Ytterligare 1 000 kvinnor som velat lösa biljett har fått avvisas på grund av platsbrist.

Det har gått två dagar sedan den svenska författaren Selma Lagerlöf som första kvinna – och som första svenska författare – tilldelats Nobelpriset i litteratur. Ceremonin var den åttonde i litteraturprisets korta historia och ägde rum i Musikaliska Akademiens konsertlokal i Stockholm. Under prisceremonin var Selma Lagerlöf ensam kvinna på scenen, omgiven av ett antal allvarstygda, frackklädda herrar. För andra året i rad hade den tänkte prisutdelaren Carl David af Wirsén, Svenska Akademiens ständige sekreterare, undanbett sig att hålla tacktalet. Han gjorde det för att hans kollegor i Akademien återigen kört över honom och valt en författare som han själv inte funnit värdig priset.

Tal hade dock hållits av en annan ledamot och en festlig middag hade därefter traditionsenligt aväts i Spegelsalen på Grand Hôtel. Under festligheterna kring Nobelpriset disponerar Selma Lagerlöf en svit på det eleganta hotellet.

Två dagar senare är det dags för henne att bege sig till hotellannexet för en ny hyllning. Bakom den står bland andra hotelldirektören Wilhelmina Skogh, en kvinnlig pionjär och skicklig entreprenör. Det är hon som ligger bakom uppförandet av Royals praktfulla vinterträdgård i morisk stil där festen ska äga rum.

Noga med detaljerna, sedan hon började i branschen längst ned i hierarkin, har hon låtit dekorera festlokalen med blomsteruppsättningar, kransar och flaggor. Ovanför scenen där festföremålet ska ta plats i en gyllene stol lyser litteraturpristagarens namn med guldbokstäver.

Bland de festklädda kvinnorna denna kväll finns en ung journalist och författare: Elin Wägner. Hon skriver just då på en roman. Huvudpersonen i *Pennskäftet* är i likhet med henne själv en typisk SBK, en Självständig Bildad Kvinna, som det heter på den tiden. De är allt fler i det nya samhälle som växer fram i Europa, och som i likhet med henne och med andra av dem som kommit till Royal denna kväll tampas med de hinder som samhället sätter upp för en kvinna vid denna tid. Många av dem som kommit är i likhet med Elin Wägner engagerade i föreningar som *Landsföreningen för kvinnors politiska rösträtt* eller *Sve- riges kvinnliga fredsförening*, en förening som ordnat med en liknande tillställning i Stockholm några år tidigare, för en annan kvinnlig Nobelpristagare: fredspristagaren Bertha von Suttner.

Varken Elin Wägner eller Selma Lagerlöf har rösträtt i riksdagsval. Det kommer dröja mer än ett decennium innan kvin-

nor ges möjlighet att delta i ett svenskt parlamentsval. Tjugosjuåriga Elin Wägner har fått fast jobb på veckotidningen *Idun* två år tidigare, samma år som hon som kvinna förklarats myndig. Rösträtt saknar hon fortfarande precis som litteraturpristagaren och festföremålet för kvällen, 51-åriga Selma Lagerlöf.

Elin Wagners artikel från tillställningen förmedlar känslan av att de närvarande har varit med om en historisk händelse av stark symbolisk betydelse. Hon skriver:

Man gick och drömde stora drömmar vid musik af fontäner och fioler, med ögonen fulla af ljus och vackra färger, man tänkte på att det var en kvinna, som skapat denna den vackraste bakgrund för en fest, man gärna kan finna, att det var en kvinna, som hemburit vår största litterära utmärkelse och därför nu hyllades som en drottning af sina medsystrar . . .

Hvad man kände då, måste det nog vara en kvinna till för att inse, men männen förstå ju i gengäld så mycket annat.

Ja, en man som säkert skulle hålla med om det sista påståendet (men då utan Elin Wagners ironi) – att männen förstår sig på »så mycket annat« – är en av de frånvarande vid kvinnofesten: Svenska Akademiens ständige sekreterare Carl David af Wirsén. Wirséns syn på litteratur och på kvinnor kommer göra djupa avtryck i samtidsdebatten och förstärka den polarisering i kulturlivet som präglar hans tid. Det märkliga med af Wirsén är att han motarbetat Selma Lagerlöf samtidigt som han skapat förutsättningarna för att hon kunnat få Nobelpriset.

Det här är historien om hur det gick till.

Carl David af Wirsén är en man som levt stora delar av sitt liv i en enkönad miljö, i en värld närmast uteslutande bestå-

ende av män. Det rör sig om män som studerar tillsammans, män som vinner inträde i samhället tillsammans och med hjälp av varandra, män som ömsom beundrar och hyllar varandra ömsom föraktar varandra och drabbar samman i skoningslösa strider som gäller inflytande och makt. Det mest feminina Carl David af Wirsén har omkring sig, förutom hustrun, som han för övrigt har ett problematiskt förhållande till, är den akademi han leder. Liket de båtar som männen äntrar och styr, kallas Svenska Akademien för »hon« eller »henne«, efter fransk förelaga får man förmoda, där ju *Académie* är femininum.

I den vid denna tid ganska rangliga akademibåt som han färdas i är det han som för befälet. Carl David af Wirsén är en liten, spenslig man med högt hårfäste och tunt bakåtkammat hår, med intensivt bruna ögon och en slokande mustasch och ett litet pipskägg därtill. På illustrationer där han avbildats i samband med Akademiens högtidssammankomst står han framför stol VIII, rakryggad och med lyft blick, sannolikt deklamerande någon tillfällighetsdikt som är hans signum, klädd i frack, liksom det sällskap äldre herrar som mer eller mindre uppmärksammat lyssnar till hans tal runt det långsmala akademibordet. Vissa kallar honom reaktionär och despot. Han själv ser sig som en ren- och vakthållare i en tid då nya idéer i politiken och litteraturen utmanar det bestående, något han vill värna om och representera. I ett brev till lundabiskopen och senare akademiledamoten Gottfrid Billing beskriver han hur han ser på sitt uppdrag som litteraturkritiker och ständigt sekreterare:

Med alla mina krafter skall jag intill dödens timmar fullfölja värfvet att under dessa brytningens tider varna för den skönlitteratur som insmugglar upplösningens och förstörelsens element.

Akademiledamöterna ser han som väktare på »Sions murar«, som genom att hålla vakt ska bidra »till borgens ointaglighet«, som han skriver till ärkebiskopen och akademikollegan Anton Niklas Sundberg.

För af Wirsén och många av hans kollegor regleras det sköna av sanna och eviga lagar. Modernismens och realismens intåg i litteraturen är ett brott mot allt man bör hålla högt. af Wirsén kan visserligen se vissa kvaliteter hos några av tidens mest namnkunniga författare, men hans litteraturkritik slutar alltid med entydiga, ofta moraliskt och religiöst färgade fördömanden av dem. Om Flauberts klassiker *Madame Bovary* skriver han bland annat: »Vi lägga från oss boken med en känsla af beklämdhet, som närmar sig till äckel.« Om Émile Zola, den store skildraren av den nya värld som växer fram under 1800-talets andra hälft: »Den mensklige uselheten har i Zola en framstående skildrare.«

Ibsen och Tolstoj är inte mycket bättre, men värst är det med landsmannen August Strindberg. Denne kallas nedlåtande för »underklassens försvarare«, och beskrivs som »tarflig«, »vulgär«, »vederstyggelig« i af Wirséns recensioner. Efter att ha läst pjäsen *Fröken Julie* frågar sig Akademiens ständige sekreterare om inte Strindberg »varit besvärad af någon hjernåkomma som gjort att han för tillfället ej var fullt normal«.

Under hela sitt vuxna liv tycks Carl David ha kompenserat för det fadern sett som ett svek mot familjearvet, hans val av diktarbanan. Detta genom att hävda just de »manliga« dygder som förknippas med familjearvet, dygder som handlar om troheten gentemot kronan, svärdet och gentemot Gud.

I *I juletid* utgiven 1887 tillsammans med den populära illustratören Jenny Nyström skaldar Carl David af Wirsén:

Och när du blir en man i höga Norden
Om boken väljes, svärden eller plogen,
Så tro på Gud och älska fosterjorden!

Som akademiledamot och ständig sekreterare är Carl David af Wirsén en pålitlig försvarare av det propagandistiska och patriotiska uppdrag som grundaren Gustaf III givit Akademien, att »arbete uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet« i nationens, kungens och religionens namn. Ett av ledamöternas uppdrag är att varje år skriva minnesteckningar över någon stor »man«. Därtill ska pristävlingar i »värtalighet« respektive »skaldekonst« anordnas för allmänheten utifrån utvalda ämnen, inte sällan om de svenska kungarnas bedrifter.

Kungens instruktioner för den nya Akademien är detaljerade, till exempel rörande den teatralt präglade ceremonien som reglerar sammankomsterna och som dagens akademiledamöter fortfarande håller fast vid. Att dessa ska väljas bland både »Herrar [det ledande skiktet] och Män« och enligt stadgarna, endast utifrån »skicklighet« kan framstå som progressivt, med dåtidens mått mätt. Samtidigt förbehåller sig kungen rätten att lägga in sitt veto när det gäller inval.

Till den första Akademien väljer kungen själv tretton av de arton ledamöterna. De är alla hämtade från hans närmaste omgivning, adelsmän med uppdrag vid hovet, riksråd och kansliråd liksom högt uppsatta militärer och biskopar i den lutheriska statskyrkan. Kungen har, som han säger i sitt invigningstal, velat ge plats åt dem »som i Rikets högsta värv, eller i allmänna sammanlevnaden, från barndomen stadgat deras smak«.

I af Wirséns akademi, hundra år efter grundandet, finns fortfarande både adel, före detta statsråd och biskopar väl

representerade. Och Akademiens roll som smakdomare håller af Wirsén hårt på. I detta har han stöd av kung Oscar II som själv skriver dikter och gärna lägger sig i inval av akademiledamöter. Carl David har en förfader som varit rådgivare åt den förste Bernadotten. af Wirséns far, Ture, har varit ett stöd till den unge prinsen Oscar då han, som fadern uttrycker det, varit »mot jorden nedtryckt av sorger och lidanden!«

Carl David tycks angelägen att fortsätta denna hovrelation. Redan under studentåren börjar hans uppvaktning av de kungliga i form av hyllningsdikter och kantater till deras ära. af Wirsén syns visserligen inte vid hovet dagligen utan mer i officiella sammanhang, men hånet av honom som »paladin« (inställsam hovman) och hovdiktare från samtidens radikala är inte taget ur luften.

I början av sin karriär vänder sig af Wirsén till sin rival om kungens gunst, diktar- och akademikollegan Carl Snoilsky, liksom af Wirsén av grevlig släkt. af Wirsén tycker inte att han blir tillräckligt uppmärksammas av monarken. Det förändras när han blir vald till ständig sekreterare. Kungen skickar honom sina diktsamlingar som den annars så skoningslöse kritikern ger välvilliga kommentarer om. 1889 kampanjar af Wirsén framgångsrikt för att få in den kunglige favoriten det året, diktaren och konsthistorikern Fredrik Sander, i Akademien. Detta trots att många av akademiledamöterna anser Sander medelmåttig som diktare och undermålig som forskare.

Efter inval konstaterar af Wirsén att konungen »synts oändligt belåten«. Nej, af Wirséns drar sig inte för att förödmjuka sig för Akademiens »höge beskyddare« om så behövs. När Oscar II vill ordna en mottagning för den av af Wirsén hårt kritiserade nya stjärnan på teaterhimlen, norrmannen Henrik

Ibsen, böjer sig af Wirsén för kungens önskemål om att han ska medverka vid sammankomsten. I brev beklagar han sig över sin situation:

Så är det att vara sekreterare i Svenska Akademien! För institutionens skull och för att ej löpa fara att ådraga densamma Konungens missnöje, har jag nu måst vara deltagare i ett upp-rop, som bär mig emot.

I samband med sitt 100-årsjubileum inbjuds Akademien av kungen till en storslagen fest i Rikssalen på det kungliga slottet. Akademien låter prägla en minnesmedalj med Gustaf III på ena sidan och Oscar II på andra. af Wirsén deklamerar sin »Sång vid Svenska Akademiens hundraårsfest« där diktarkungen Oscar II framställs som en värdig arvtagare till Gustaf III.

I samband med festen får af Wirsén belöning för sina insatser. Kungen utnämner honom – visserligen samtidigt som rivalen Snoilsky – till kommendör av Nordstjärneorden.

Relationen till kungen tycks bygga på ett ömsesidigt beroende. När af Wirsén förgäves försöker hindra invalet av litteraturprofessorn Henrik Schück, som tidigare skrivit niddikter om af Wirsén, får han hjälp av kungen att stoppa ledamotsmajoritetens beslut. Kungen lägger in sitt veto.

Och när af Wirsén befinner sig i en ekonomiskt problematisk situation erhåller han ett lån av monarken på 20 000 kronor, motsvarande mer än en miljon i dagens penningvärde. I ett långt underdånigt brev, där han tackar sin välgörare »med av hjärtats djup gående erkänsla«, ursäktar sig af Wirsén över att hans ekonomiska situation inte uppstått genom »spel eller tarvligt leverne« utan enbart för att han »saknat ordnings-

sinne«. Kungen som vanligtvis inte lånar ut pengar verkar ha överseende med detta. Kanske ser han det ömsesidiga värdet i deras relation, nyttan med att ha en akademisekreterare som i Akademien och i konservativa *Vårt land* aldrig tvekar att dra en lans för de värderingar som han själv vill främja.

Kungen delar af Wirséns oro över de moderna författarnas ökande inflytande. »Vart skall detta bära hän«, frågar monarken den ständige sekreteraren när Strindberg häcklar sin samtid i sina skrifter. Det är uppenbart att den radikale Strindberg är ett rött skynke för Oscar II. I ett brev till Carl Snoilsky skriver kungen:

Något vederstyggligare än Strindbergs s k dikthäfte har jag aldrig sett! Hans h-[or] a till sångmö, dricker, två sig och bestänker alla, som hon når, med det grönbrunaste rännstens Liquidum.

Under af Wirséns tid som ständig sekreterare i Akademien kommer institutionens roll som smakdomare att ligga fast, trots att den ifrågasatts redan att par decennier efter institutionens grundande. Det gäller inte minst uppdraget att anordna tävlingar i »värtalighet och skaldekonst« som ledamöterna blivit alltmer tveksamma till. Tävlingarna lockar mest amatörer, är oerhört tidsödande och leder knappast till upptäckten av några nya »snillen«, såsom grundaren Gustaf III önskat det. Men af Wirsén tycks inte ha mycket till övers för skeptikerna i Akademien och fortsätter envist att utlysa tävlingarna i enlighet med grundarens önskemål.

Kritiken ökar mot Akademiens verksamhet. En av de argaste kritikerna är den av af Wirsén så förkättrade August Strindberg, som skriver:

Svenska Akademien, som instiftades av Gustaf III i slutet av förra seklet, är en löjlig institution, sammansatt av aderton goda vänner som själva rekrytera kretsen. Det är inte fråga om en sammanslutning av diktare utan snarare om en klubb av fint folk, exministrar utan namn, okända amatörer och efter den djupt kristna drottning Sophias uppstigande på tronen en mötesplats för biskopar och kyrkoherdar, valda på en höft. De finaste och självständigaste diktarna ha aldrig fått vara med i denna aristokratiska krets. Tyvärr är akademiens inflytande på litteraturen inte ofarligt, beroende på den makt som akademien fått av staten att utdela författarunderstöd och priser till tävlande förmågor.

När Carl David af Wirsén kommer in i Akademien 33 år gammal gör han det efter att ha publicerat en enda diktsamling. Det är en diktsamling som tas emot med acklamation och får Akademien att tilldela honom sitt finaste pris, Karl XIV Johans pris för litterära förtjänster. De som delat ut priset är inga obekanta och när af Wirsén träder in i de adertons krets gör han det minst av allt som någon främling. I Akademien har af Wirséns farfars bror suttit, och stol nr 8 som han ska inta har tillhört en nyss bortgången universitetslärare i Uppsala. En lärare som han kallat »vår sångarålders siste svan« i en poetisk födelsedagsuppvakning ett par år tidigare.

Andra lärare, liksom studiekamrater från gymnasiet och från universitet finns i Akademien eller ansluter under Wirséns år i Akademien. Tillsammans utgör de nästan halva Akademien. Det är kamrater som ingått i både studentikosa och allvarligt högstämnda sällskap dit de valts in av varandra enligt samma princip som gäller i Akademien. De har läst upp sina texter för

varandra, betygsatt dem och hyllat och beskrivit varandra som antika hjältar. Det högstämda har varvats med rim av mer skabrös eller »pornografisk« karaktär.

Den politiska tendensen i kretsen är konservativ. Carl David af Wirsén, vars familj endast tillhört adeln i ett par generationer, tillhör dem som till exempel vänder sig mot representationsreformen som Riksdagen genomför 1866. Reformen innebär avskaffandet av adelns politiska privilegier. Sedan ungdomens dagar har Carl David af Wirsén alltså tillhört en utvald grupp människor, dels genom familjens sociala ställning, dels genom att bli invald i kretsar där han ibland innehaft en ledande roll. Han tycks se allt detta som en självklarhet. Men det finns de som oroar sig för detta synsätt.

Löjeväckande, skriver som sagt Strindberg om Akademien. Bland annat om kriterierna för inval. Sådan kritik hade luftats tidigare, av ledamöterna själva, bland annat i samband med invallet av Carl David af Wirséns egen anfader i Akademien, Gustaf Fredrik af Wirsén. af Wirsén den äldre hade gjort kometkarriär i statsapparaten, från sergent vid arméns flotta till statsråd. När han föreslogs för inval in slog ledamöten och biskopen Esaias Tegnér bakut. Tegnér blev så upprörd att han funderade på att »skicka in [sin] dimission och anhålla om nådigt avsked« från Akademien. Han upplevde det uppenbarligen förnedrande att »tillhöra en corporation som på detta sätt bortkastar allt det lilla värde den ännu genom tradition kunde ha (...) och som för övrigt genom sin tystnad synas gilla uselheten«.

Hur är det då med Akademiens makt, som Strindberg talar om? Carl David af Wirsén är inte bara akademiledamot, han är också en tongivande kritiker. De liberala, oppositionella tidningarna kommer få sitt genombrott först vid 1800-talets slut vilket

innebär att den ständige sekreterarens litteraturkritik i flera tidningar väger tungt i samtiden. Hans konservatism parad med kungens skapar förutsättningen för det en biograf kallat för den sista perioden av »estetisk enhetskultur« i Sverige.

Till inflytandet ska läggas de medel som Strindberg nämner och som Akademien förfogar över. Vid denna tid är det få författare förutom Strindberg själv som kan leva på sitt författande. Detta innebär att Akademiens stipendier blir desto viktigare. Kan de även vara ett verktyg för att utöva makt? af Wirsén verkar inte främmande för tanken att ett stipendium innebär vissa förpliktelser mot Akademien. Till exempel i samband med en negativ artikel i Stockholms Dagblad 1883. Han upprörs över att personen han tror ligga bakom angreppet gjort detta trots att han af Wirsén fått ett stipendium på 1000 kronor för en resa till Holland »på hans i enskildt bref uttryckta önskan«.

Akademiens sekreterare tycks inte heller dra sig för att blanda sina olika roller, som akademiledamot/prisutdelare å ena sidan och som diktare och kritiker å den andra. Både i Akademien och utanför den bygger han upp ett system med tjänster och gentjänster, eller med ett annat uttryck: av korruption.

Ett exempel gäller relationen till författaren Axel Lundegård. I samband med debuten har Lundegård framstått som radikal vilket väckt af Wirséns ogillande. Med tiden har radikalismen tonats ned. Efter en positiv recension från af Wirsén får Lundegård af Wirséns rekommendation till det statliga författarstipendiet. För detta stöd från Akademien angrips Lundegård av de radikala vilket gör att han publicerar en kritisk artikel om den grupp som häcklar honom. Han skickar artikeln vidare till af Wirsén som berömmar honom för den. Därefter ger af Wirsén ut sin diktsamling *Under furor och cypresser* som

Lundegård skriver en mycket positiv recension av. En knapp månad senare skriver af Wirsén två brev till akademikollegor där han rekommenderar Lundegård för ett av sina priser, Stora Beskowska resestipendiet, med motivet att denne brutit »med hela den sensualistiskt låga litteratörscliquen«. Efter detta dröjer det bara några veckor innan beslutet att tilldela Lundegård stipendiet är ett faktum. af Wirsén skriver till Lundegård om sin »lifliga glädje« över att ha fått medverka till beslutet att tilldela Lundegård en resecheck på 2 000 kronor, i dagens penningvärde motsvarande över 100 000 kronor.

Ett annat exempel gäller Carl David af Wirséns skolkamrat Gustaf Retzius, chefredaktör på Aftonbladet och gift med Anna Hierta Retzius, dotter till tidningens grundare Lars Johan Hierta. Kring sekelskiftet 1900 ger af Wirsén ut en stridsskrift mot den omtalade författaren och kvinnoaksdebattören Ellen Key på familjen Hiertas förlag. Han skriver ett brev till Gustaf Retzius som förespeglas ett inval i Akademien om han bara ger sitt stöd till af Wirséns kampanj.

I akademikretsar går Ellen Key under namnet »liderlighetsprofetissan« på grund av hennes vilja att värdera kärleken högre än de konventioner som håller samman kärlekslösa äktenskap. Inom en månad kommer en recension i Aftonbladet där af Wirsén sägs ha »med skarpsinne, sakkunskap och talang granskat fröken Keys samtliga skrifter och därigenom i vida kretsar riktat uppmärksamheten på farligheten och ovederhäftigheten i många av hennes lärosatser och övriga uttalanden«.

Ett år senare väljs Retzius in på stol nr 12 i Svenska Akademien. Fyra år senare är det af Wirséns tur att väljas in i Kungliga Vetenskapsakademien där Retzius har en ledande ställning.

I slutet av 1890-talet befinner sig Akademien i ett prekärt läge. I en ny tid, med en ny generation författare på inmarsch i offentligheten framstår institutionen som alltmer obsolet. Att institutionen med sitt närmast slaviska fastklamrande vid ålderstigna traditioner undergräver sitt eget anseende tycks inte bekymra den ständige sekreteraren. Som eldfängd litteraturkritiker i konservativa *Vårt Land* och i Akademiens egen tidning, *Post och Inrikes tidningar*, fortsätter han oförtrutet att driva kampanj mot moderniteten. Nej, af Wirséns bekymmer handlar om andra saker. Om sådant som oppositionspressen och karikatyrtecknarna gottar sig åt.

När Carl David af Wirsén valdes in som ständig sekreterare gjorde han det efter en av de värsta skandalerna i Akademiens historia. År 1881 avslöjades att hans företrädare på sekreterarposten, greve Henning Hamilton, före detta statsråd och ecklesiastikminister, ägnat sig åt förfalskning och förskingring av stora belopp från bland annat Uppsala Universitet och från anhöriga. Hamilton dömdes aldrig i domstol men tvingades lämna landet och de uppdrag han haft i Sverige, inklusive det i Akademien.

Nu, drygt tio år senare, befinner sig af Wirsén mitt i en ny förskingringsskandal. Denna gång är det redaktören för Akademiens tidskrift *Post och Inrikes Tidningar* som försnillat belopp motsvarande miljoner i dagens penningvärde. Tidningen som har i uppdrag att publicera alla offentliga kungörelser är en gåva från Gustaf III till Akademien. Annonsintäkterna ifrån den ger Akademien allt högre inkomster.

Skandalen innebär att oppositionspressen får möjlighet att häckla akademiledamöterna och beskriva dem som giriga och maktthungliga. En av dem som utpekas är den högst ansvarige:

Carl David af Wirsén. Han sitter som nämnts på ett mycket fördelaktigt avtal som skribent i den skandaliserade tidningen och nu framstår det som om även han fastnat med fingrarna i syltburken.

Carl David af Wirséns strategi är att försöka att sopa skandalen under mattan. Akademiens – och hans eget – anseende måste skyddas. Hans upplägg får dock inget gehör i Akademien där upprördheten över det som hänt är stor. De gamla studievännerna har blivit konkurrenter och af Wirsén, som varit skicklig på att manipulera ledamöterna genom både hot och löften, vet inte längre vem han kan lita på.

Hans Forsell på stol nr 1 är en av dessa före detta studie- och ordenskamrater som börjat distansera sig från honom. Forsell håller i frågan om *Post och Inrikes Tidningars* framtid och vill att af Wirsén i framtiden ska producera mer till tidningen – underförstått med tanke på den lön han lyckats avtala med den skandaliserade redaktören – och att han bör ägna sig mindre åt den utländska litteraturen än han tidigare gjort, och mer åt den »inhemska«. Carl David af Wirsén som lett Akademien med stor auktoritet är plötsligt ifrågasatt. Mot hans vilja hamnar nu forskningsfrågan i rätten. Processen där blir utdragen och göder skandalpressen.

I januari 1897 knackar det på Carl David af Wirséns dörr. Det är en ung man han känner väl som kommer på besök. Han kommer med ett erbjudande som kommer att förändra den ständige sekreterarens tillvaro och ge Svenska Akademien en makt den aldrig haft.

Denna dag i januari befinner sig Carl David af Wirsén i tjänstebostaden vid Skeppsbron med det i sammanhanget lämpliga numret 18, inte långt ifrån det Kungliga slottet. En adress som

senare kommer att innehas av en annan maktspelare inom den kulturella och mediala sfären: Stenbecksägda Kinnevik.

På Skeppsbron 18 disponerar Carl David af Wirsén en paradvåning med kakelugnar och med utsikt över stadens inlopp. Fastigheten tillhör Akademien och har erhållits från en tidigare företrädare på sekreterarposten. Så här låter det i ett mycket vördsamt »hemma-hos«-reportage skrivet av en tidigare akademistipendiat:

Den stora matsalen – där doktor och doktorinnan af Wirsén en gång om året, dagen efter Akademiens högtidsdag, se de 18 som gäster hos sig till den utsöktaste middag, som antagligen under vintern ges i hufvudstaden – är hållen helt och hållet i kejsarstil. Och i denna äro uppställda marmorbyster af svenska skalders, medlemmar af akademien och dennas instiftare och beskyddare Gustaf III (...) Gå vi så in i den gula salongen, möter oss den nyckfulla rococon under den mest tju-sande form. På väggarna hänga gamla familjeporättor, bland dessa ett af skaldens farfar, amiral af Wirsén. Det är signeradt med det icke alldeles obekanta konstnärnsnamnet Breda.

Utöver tjänstebostaden kan Carl David af Wirsén även räkna med betydande inkomster från sitt arbete. Som ständigt sekreterare och skribent tjänar Carl David af Wirsén tre gånger så mycket som en professor, mer än ett statsråd rentav. Hans årsinkomst motsvarar 1,1 miljoner med dagens mått mätt. Han, hustrun och sonen Einar har tre pigor, en betjänt och en guvernant. Det är uppenbart att Carl David af Wirsén, som i sina dikter beskriver det enkla livets förtjänster, inte alltid lever upp till sina stränga ideal: »Magnifik middag hos C.D.W. den 21,

tryckt, fransk matsedel med guldkanter. Fina viner och god mat«, noterar Kungliga bibliotekets överbibliotekarie på besök i det af Wirsénska hemmet. Medan akademiledamoten Carl Rupert Nyblom talar om en middag hos af Wirsén »så öfverdådig att den förargade ärkebiskopen«.

Trots sina inkomster är af Wirsén en ständigt skuldsatt person. Det är inte riktigt klarlagt varför, men misstankar om spelskulder och misslyckade börsspekulationer förekommer. Det man vet är att han i samband med bouppteckningen visar sig ha skulder på 50 000 kr, en summa motsvarande 2,5 miljoner i dagens penningvärde. En av de största långgivarna är kung Oscar II.

Denna januaridag 1897 har alltså af Wirsén besök av en ung man som gått som barn i huset: Ragnar Sohlman, ingenjören som bara någon månad tidigare utsetts till testamentsexekutor åt Alfred Nobel. Ragnar Sohlman är gammal skolkamrat med af Wirséns son Einar och har flera gånger vistats i det wirsénska hemmet och på familjens lantställe i skärgården.

Enligt Nobels testamente ska ett av de fem priserna, litteraturpriset, delas ut av »Akademien i Stockholm«. Det är i det ärendet Ragnar Sohlman kommit för att besöka den man som han beskriver som en »farbroderlig vän«. När Nobel talat om »Akademien i Stockholm« utan att ha preciserat vilken av de många akademier som finns i den svenska huvudstaden, har man utgått från att han varit illa insatt i situationen i det gamla hemlandet.

Enligt Akademiens grundare Gustaf III är ju »Academiens yppersta och angelägnaste göromål (...) att arbeta uppå *Svenska* [vår kursivering] Språkets renhet, styrka och höghet«. Att just den Svenska Akademien skulle dela ut ett litteraturpris

till författare verksamma på främmande språk kan därför låta märkligt, särskilt som Gustaf III låtit den äldre Vitterhetsakademien ägna sig åt främmande språk som »latin, fransyskan och de övriga lärde språkens odlande«.

Varför har då Ragnar Sohlman sökt sig till just Svenska Akademien? Kanske handlar det om den komplicerade situationen. Han har ett inte helt glasklart testamente att hantera och han har redan förstått att det kommer sättas käppar i hjulet för honom att driva igenom det. Inte bara från Nobels släktingar som känner sig snuvade på sitt arv, utan även från delar av allmänheten som finner idén att dela ut pris till utländska vetenskapsmän och författare »opatriotisk«. Ragnar Sohlman behöver med andra ord finna allierade. Kanske tänker han att en god personkontakt kan hjälpa i ett sådant läge?

Till skillnad från andra svenska akademier vid denna tid är Svenska Akademien starkt ifrågasatt. Ett halvår tidigare hade Rådhusrätten meddelat sin fällande dom mot redaktören på *Post och Inrikes Tidningar*, vilket slagits upp stort i pressen.

Och några dagar innan Sohlmans möte med af Wirsén har tidningen Social-Demokraten publicerat redaktören Hjalmar Brantings kritiska artikel om Nobels donation som anses »generalförfuskad på grund av det olyckliga valet av Svenska Akademien som prisutdelare«. Bakom kritiken finns synen på Akademiens konservativa linje i politiska och litterära frågor.

Men trots att skandalerna kastat sin skugga över både Akademien och dess ständige sekreterare är det alltså till af Wirsén Sohlman söker sig, bara några veckor efter att Nobels testamente blivit offentligt.

Kanske är det till syvende och sist den personliga relationen som faller avgörandet. Sohlman förlorade sin far i en drunk-

ningsolycka när han var fyra. I olyckan miste Sohlman dessutom den bror som fadern försökte rädda. Händelsen hade berört familjens vän Carl David af Wirsén som inte bara bidragit till insamlingen för familjen Sohlman utan även skrivit en dikt till minne av den drunknade:

En vecka efter Sohlmans besök är det torsdagsmöte i Svenska Akademien. Med tanke på det kompakta motståndet från de konservativa mot Nobels testamente och hans »ofosterländska« önskan att belöna utlänningar borde Carl David af Wirsén haft lätt att avvisa Sohlmans propå. Men något gör att han ändå för upp frågan på dagordningen. af Wirsén tycks ha bestämt sig för att det är just Svenska Akademien och ingen annan som utpekats i Nobels testamente. Det finns ledamöter som är frågande och menar att ärendet nog borde avgöras i domstol.

Under den kommande våren kommer diskussionsvägarna gå höga om Nobeldonationen vid torsdagssammanträdena på Skeppsbron 18. En av af Wirséns vedersakare, ungdomskamraten Hans Forsell, menar att priset »är främmande för och strängt taget oförenligt med den uppgift, som Gustav III tilldelade Akademien«. Forsell har svårt att se att priset kommer vara till någon »välsignelse för vitterheten« utan bara väcka »vinningslystnad och afvund«.

Ledamöterna tycks tidigt medvetna om det exceptionella uppdrag de fått att överväga. Prissumman de skulle förfoga över är på en helt annan nivå än de prissummor de haft att hantera tidigare. Vissa ledamöter avskräcks av detta:

Vitterhetsidkaren behöver uppmuntran, han behöver bifall, understöd, existensmedel, bildningsmedel, men han behöver icke rikedom. Att kasta på en poet ett par hundra tusen kronor

på en gång skall enligt min övertygelse i de flesta fall – så vida han icke är rik förut – vända hans sinne in på andra riktningar och fördärva honom antingen som skald, i fall han slår sig på att sköta sin plötsligt vunna rikedom, eller såsom människa, i fall han föredrager att förstöra den.

När ledamöter anmärker på Akademiens bristande kompetens att bedöma den utländska litteraturen smickrar af Wirsén dem med att de visst inte saknar förutsättningar för att bedöma »de yppersta i utländsk litteratur«.

Därefter, vid påpekandet av den arbetsbörda som ett sådant uppdrag skulle innebära och som enligt en ledamot »knappast någon nu existerande institution i världen (...) med nöjaktig sakkännedom samvetsgrant« skulle kunna utföra, försöker af Wirsén lugna dem. Endast de mest kända författarna skulle komma ifråga.

De som opponerar sig fruktar att arbetet med Nobelpriset ska ta all tid från det uppdrag de fått av Gustaf III. Uppdraget skulle förvandla »henne [Akademien] från en svensk akademi till en kosmopolitisk litteraturtribunal«. Samme ledamot ser redan framför sig det internationella tryck som kommer sättas på de aderton:

Hennes årliga utdelning av 100 000 kronor kommer att försiggå under uppmärksamhet och kontroll av internationella opinioner, som skola på akademiens nerver verka helt annorlunda kraftig än kritiken över hennes fördelning av 6 000 kronor bland Sveriges vittre författare.

Svenska Akademien, som i ett drygt sekel sysslat med ett arbete som kretsat kring det svenska språket och den svenska nationens angelägenheter, står uppenbarligen inför ett vägsval.

Carl David af Wirsén, en av traditionens främste försvarare, hovpoeten med de otaliga hyllningsdikterna och kantaterna i samband med kungliga högtidsdagar, tycks ha bestämt sig för att gå en ny väg. Mycket tyder på att hans beslut grundar sig på den makt som nu förespeglas honom och hans akademi. I ett brev författat i april 1897 då frågan fortfarande är under behandling skriver han närmast profetiskt om »den ofantliga maktposition och prestige som det Nobelska testamentet lämnar de aderton«. Hans trätobroder Forsell, tycks ana vad som ligger bakom ständige sekreterarens positiva syn på Nobels testamente.

Det kan vara frestande att ha världen för sina fötter, det kan vara frestande att genom guldets trollmakt förvandlas till en världsaeopag [internationell smakdomstol], till vars utslag hela mänsklighetens vittra stormän skola årligen lyssna med större spänning än till något fursteord. Inför frestelsen intalar man sig lätt, att den nya uppgiftens åtagande är en plikt mot hela mänskligheten.

Det är uppenbart att Carl David af Wirsén tillhör dem som är »frestade«. Han som sägs behärska tiotalet språk, som till och med klandrats för att ha ägnat för stor del av sin litteraturkritik åt utländsk litteratur ser här sin stora chans. En chans till revansch, inför sina kollegor som ifrågasatt honom, till att börja med. Kanske även inför den värld, inte minst faderns värld, som inte låtit sig imponeras av hans val att bli ämbetsman i litteraturens och det svenska språkets tjänst. Inför det

avgörande beslutet Akademien har att fatta ger han sin bild av vad som ligger i vågskålen, och vad som skulle hända om Akademien tackade nej till uppdraget. Vad vore en akademi utan Nobelpris frågar sig redan, profetiskt, Carl David af Wirsén.

När frågan till slut ska upp till beslut den 28 maj 1897 blir det den ständige sekreterarens linje som segrar. Efter alla mötgångar och en till synes ifrågasatt position i Akademien är han tillbaka där han vill vara: i maktens centrum. Nu finns möjligheten att inleda ett nytt kapitel och anträda den väg som ska leda till det han sett framför sig: »en inom världslitteraturen inflytelserik ställning.«

Det finns manliga akademier och så finns det syföreningar. Om männen i Akademien haft sina givna nätverk formade sedan gymnasie- och universitetsåren, så är syföreningen i Landskrona ett exempel på de kvinnliga nätverk som håller på att växa fram. Dessa nätverk utmanar status quo och den hegemoni som männen utövar i samhället. I den sydsvenska småstaden Landskrona är en av medlemmarna i syföreningen en ung lärarinna vid namn Selma Lagerlöf. Hon har inte kommit med i föreningen tack vare sina syskenskaper, utan för sin förmåga att dikta och att läsa högt.

Selma Lagerlöf undervisar i bland annat svenska och historia vid Landskrona Elementarläroverk för flickor. Skolan har grundats 1871 på initiativ av stadens borgarklass i en tid då unga kvinnor inte har tillträde till de högre lärosätena. På 1880-talet är lärarseminariet i Stockholm där hon förberett sig inför sin yrkesuppgift ett av de få läroställen där kvinnor kan erbjudas

en högre utbildning. Selma Lagerlöf lever i en brytningstid. Industrialismen bryter fram och den ekonomiska liberalismen skapar nya förmögenheter men också en misär som hon möter varje dag i den lilla sydsvenska industristaden. Hon lever i ett land med knappa fem miljoner invånare, präglad av folkomflyttningar, inom landet såväl som till utlandet. En del av Sveriges befolkning finns numera i USA, 800 000 personer närmare bestämt, enligt en folkräkning från 1800-talets slut.

Liksom många av de andra syföreningarna i landet samlar »Syförening af år 1872« i Landskrona borgerliga kvinnor som inspirerats av kvinnosakspionjären Fredrika Bremer. I hennes anda ägnar man sig åt att bekämpa fattigdomen med hjälp av välgörenhet, utbildning och upplysning.

I föreningen diskuterar man också litteratur, läser upp egna och andras texter, ordnar välgörenhetstillställningar. Många av medlemmarna i föreningen är ensamstående kvinnliga kollegor från flickskolan som likt Selma Lagerlöf har ett starkt engagemang för sociala frågor. »Allt som angick undervisning, fred, nykterhet, kvinnosak, fattigvård, fängslade min uppmärksamhet«, berättar Selma Lagerlöf från sina år i Landskrona.

När Selma Lagerlöf anländer till Landskrona strax efter sin fars död gör hon det med skulder som fadern lämnat efter sig. Tre år efter hennes ankomst till Landskrona, år 1888, säljs lösöret på gården Mårbacka där familjen levit i generationer. Ett par år senare får gården nya ägare.

Det är vid den här tiden Selma Lagerlöf bestämmer sig för att skapa det som kommer bli hennes stora omtalade debut: *Gösta Berlings saga*. En berättelse med motiv hämtade från den bygd hon vuxit upp i. Hon gör det inte för att »vinna någon ära« utan för att, som hon skriver: »rädda åt sig vad hon

ännu kunde rädda av hemmet: de kära historierna, de sorglösa dagarnas glada frid och det vackra landskapet med den långa sjön och de blåskiftande kullarna«.

Hon är född med en höftskada. Under ungdomsåren är hennes stora fruktan att hon ska tvingas framleva sina dagar på nåder hos sina bröder som ensamstående »mamsell«. Genom guvernanten Elin Laurell får hon en första inblick i kvinnofrågan och aningar om en möjlig emancipation. Ett annat viktigt möte är det med kvinnosakspionjären Eva Fryxell som uppmärksammar den 21-åriga Selma Lagerlöfs diktande i samband med ett släktbröllop. Hon rekommenderar lärarinneseminariet i Stockholm. Flera av de bildade ensamstående kvinnor Selma Lagerlöf blir bekant med där kommer att förbli vänner för livet.

Selma Lagerlöf skriver dikter. Hennes vänner skickar in dem till kvinnotidskriften *Dagny*. Kvinnosakskvinnan och chefredaktören Charlotte Adlersparre uppmuntrar Selma Lagerlöf men tycker att hon borde pröva prosa.

1889 lossnar något för Selma Lagerlöf. Hon är trettio år och får sin första egna lägenhet, två rum och kök på flickskolans vind som hon delar med sin faster. En majdag i närliggande Köpenhamn klipper hon sin långa tjocka flickfläta och beger sig till firman Hansen och Weller för att låta sig bli avporträtterad. Hon bär en svart sammetsdräkt, hennes blick är både bestämd och mild, hennes hår är nyklippt och kort, närmast stubbat.

Texten hon arbetar på, *Gösta Berlings saga*, kommer till henne med en lätthet som förvånar henne. Det första kapitlet i det som framstår som en tidig form av magisk svensk realism skickar hon till kvinnotidskriften *Dagny*, som uppskattar det, men de finner ändå texten »alltför fantastisk« för att vilja ge ut den.

Selma Lagerlöfs syster uppmanar författaren att skicka in texterna till tidningen *Iduns* novelltävling. Det visar sig vara ett gott råd. Selma Lagerlöf vinner tävlingen och får ett förbehållslöst och mycket positivt omdöme från den helt manliga prisjuryn som menar att hennes bidrag »ställde den långt framför det mesta av vad inhemsk litteratur på länge haft att bjuda«.

Iduns jurymedlemmar är inte de enda som höjer på ögonbrynen inför debutanten. Kritikern och författaren Oscar Levertin, tillsammans med författaren Verner von Heidenstam självutnämnd ledare i det nya litterära Sverige, skriver till sin författarkollega som då befinner sig utomlands:

Om några dagar skall jag sända dig något märkligt från Sverige (jag antar att du ej sett det, annars hade du bestämt skrivit därom (...)) jag menar fröken Lagerlöfs i tidningen *Idun* prisbelönta novell *Ur Gösta Berlings saga*. Du vet att jag ej har lätt att intressera mig för svenska saker – och allra minst för damnoveller, prisbelönta i gottköpstillningar. Men detta är verkligen högst märkligt det är den sällsammaste brygd av gott och ont jag sett – reminiscenser och fraser ur den sämsta litteraturen (...) och sidor, som äro beundransvärda av fantastisk kraft och liv.

Tack vare ett stipendium på 400 kronor (nästan en halv årslön för en lärarinna) från kvinnosakskvinnan och filantropen Fredrika Limnell kan Selma Lagerlöf ta itu med sitt verk.

Resultatet, en sjuhundra sidor lång, brokig skröna med en aktiv berättarröst av ett slag som aldrig skådats i Sverige, blir ingen omedelbar ekonomisk succé, även om prispengarna från *Idun* innebär ett första steg för författarinnan att kunna betala av skulderna som efterlämnats av fadern.

Uppmärksamheten däremot kan hon inte klaga på. Två tunga manliga kritiker opponerar sig mot dem som hyllat Selma Lagerlöf. Inte oväntat är af Wirsén en av dem. Han beskriver nedsättande huvudpersonen Gösta Berling som »dena ihåliga personlighet«, förargar sig över »det förkonstlade, det tillgjordt djupsinniga, det slags svärmeri, som rör sig med anspråksfulla fraser« som han tycker karaktäriserar hennes språk. Ja, det mesta verkar löjligt och fel med detta nya författarskap.

Den uppburne litteraturprofessorn Karl Warburg är om möjligt ännu hårdare i omdömet. Han beskriver boken som »outhärdlig«, talar om konstlad djupsinnighet och om »ett misslyckadt potpourri af fantastiska drömmier«. Warburg läxar upp den unga skolläraryrinnan, menar att hon måste lära sig »*koncentrationens* svåra konst« och att hennes begåvning möjligen skulle duga till »omdiktningar af nationella folksånger«.

Det nedlåtande bemötandet av Selma Lagerlöf blir en förvändning för de liberala att gå till motangrepp mot den konservativa litteraturkritiken. Och mycket positiva röster kontrasterar mot Warburgs och af Wirséns omdömen. Nya Dagligt Allehanda talar om Selma Lagerlöfs debut som »ett litterärt événement värt att minnas, och såsom ett af vår moderna litteraturs vackraste löften«, medan skriftställaren Hans Emil Larsson tycker sig ha fått möta en författare med »den skapande fantasiens gudagåfva«.

Alla dessa reaktioner tycks väcka blandade känslor hos Selma Lagerlöf och kommer möjligen komplicera hennes första tid som författare. Men något är förändrat för alltid. Den »ångestfulla längtan« som hon burit med sig under sitt arbete som lärarinna och som »eggade och manade och förbjöd« henne att

»stanna kvar på den trygga plats i livet« dit hon hade kommit tycktes vara över. Trettiofem år gammal står hon på tröskeln till att etablera sig som författare.

Efter debuten är Selma Lagerlöf tillbaka i Landskrona. Hon fortsätter att undervisa, skriver noveller och funderar över vad nästa steg i hennes litterära arbete ska bli. Hon reser till Köpenhamn där hon har ett starkt kontaktnät i litterära kretsar och fyller salar med uppläsningar av sina texter.

Hennes inkomster är små och kommer i huvudsak från den blygsamma lärarinnelönen på 1000 kronor, att jämföras med en kyrkoherde som har åtta gånger så mycket i inkomst.

Mellan debutåret 1891 och 1895 är hon årligen på förslag för det statliga författarstödet för mindre bemedlade författare, ett stöd som hanteras av Svenska Akademien. Ledamöter föreslår henne, men af Wirsén övertalar de andra att hennes författarskap inte förtjänar något anslag. När en av 1800-talets stora författarnamn, akademiledamoten Viktor Rydberg, föreslår henne 1895 är det lättare för andra ledamöter att gå med i ett beslut om att stödja Selma författarskap. Hon erhåller det lägsta stipendiet det året.

Året därpå lyckas af Wirsén stoppa ett nytt anslag till henne. Han har låtit prästen i Landskrona undersöka Lagerlöfs ekonomi och upptäckt att hon fått ett »rekreationsbidrag« på 1000 kronor av kungen och prins Eugen. Bidraget gäller en resa till Italien. Resan kommer ligga till grund för Selma Lagerlöfs första upplagemässiga succé, *Antikrists mirakel*, en berättelse om fattiga lantarbetare på Sicilien där en förening mellan socialism och kristendom framställs som en väg ut ur fattigdomen.

Boken säljs vidare till flera länder och snart behöver inte Selma Lagerlöf längre arbeta som lärare. Efter att hon har erhåll-

lit flera stipendier och allt högre belopp ur författarfonden under 1800-talets sista år sätter af Wirsén definitivt stopp för stipendierna till Lagerlöf. Selma Lagerlöf tjänar för mycket pengar.

Tio år efter debuten och med *En herrgårdssägen* (1899) etablerar sig Selma Lagerlöf som en av Sveriges ledande och mest framgångsrika författare.

I början av det nya seklet är Svenska Akademiens ständige sekreterare upptagen med att organisera arbetet med Nobelpriset i litteratur. Han tillsätter en Nobelkommitté som han blir ordförande för, han utarbetar statuter, lägger grunden för den administrativa apparaten kring priset med förslagsinstanser, expertrådgivare, nomineringsförfarande och så vidare.

Han lägger ned stor möda på att skriva expertutlåtanden om kandidaterna. 1901 är det första år då priset ska delas ut. Sist på listan över de första 25 nominerade till ett Nobelpris i litteratur hittar man en kvinna. Det rör sig om den tyska författarinnan och kvinnosakspionjären Malwida von Meysebug. Mannen som nominerat henne är hennes egen svärson, den franske historikern Gabriel Monod. von Meysebug har bland annat skrivit en hyllad självbiografi och umgåtts med celebriteter som filosofen Nietzsche och kompositören Wagner.

Ordföranden i priskommittén Carl David af Wirsén medger »en stor beläsenhet och framställningsgäfvä« hos författarinnan men finner innehållet i hennes skrifter »föga betydande«. Framför allt tycks de vara för präglade »af omogna, radikalt socialistiska tendenser« för att kunna rekommenderas av hans kommitté.

1901 års första pristagare blir hans egen kandidat, Sully Prudhomme, en fransk poet med en diktning som liknar hans egen, med dragning åt det idylliska och med en driven men

också konventionell stil. Prisceremonin bojkottas av Oscar II som av nationalistiska skäl är främmande för Akademiens nya roll som bedömare av världslitteratur. Trots detta bör den ständige sekreteraren sannolikt uppleva ögonblicket som en av sitt livs stora stunder.

Han som verkat för sina kandidater i Akademiens egen tidning, som påverkat valet genom sin dubbla roll som ständigt sekreterare och ordförande i priskommittén, har också påtagit sig rollen att hålla talet vid den festliga högtidsstunden i Musikaliska Akademien.

Detta sker alltså när den Svenska Akademiens anseende står som lägst. Efter skandalskriverierna är det även invalen i Akademien som ifrågasätts. Till och med kungligheterna lägger sig i. Den mer liberale i familjen, prins Eugen, föreslår rentav inval av August Strindberg i Svenska Akademien. »En person, som skymfat Gustaf II Adolfs minne!« utbrister ständige sekreteraren upprört i ett brev.

När Akademien går in i ett nytt sekel och fyra nya inval ska göras fruktar han för framtiden: »Min åsikt är: Hellre må Akademien – så vitt det annars vore praktiskt möjligt – upplösas, än att den skulle låta sin invalsrätt på något sätt inskränkas«, skriver af Wirsén. Under hans tid som ständigt sekreterare har inga nya författare valts in i Akademien. De som valts är istället en språkforskare, en polarforskare, en naturforskare, en riksantikvarie, en teologiprofessor, en politiker, en skolman, en diplomat och en biskop.

För en Akademi som åtagit sig ett rent litterärt uppdrag kan det tyckas märkligt. Att af Wirsén misstror den nya tidens namn inom litteraturen är ett faktum, men kan hans linje när det gäller inval även handla om att han fruktar konkurrensen och från en ny författargeneration?

Valet av en andrarangsförfattare som Sully Prudhomme till det första Nobelpriset någonsin blir droppen som får bägaren att rinna över för Akademiens kritiker. Strindberg frågar raljerande om Akademien överhuvud taget läser litteratur?

Situationen leder till ett unikt upprop riktat mot Gustaf III:s akademi. Bakom det står 42 av Sveriges mest framstående kulturpersonligheter, författare som Selma Lagerlöf, Ellen Key, August Strindberg, Hjalmar Gullberg och Verner von Heidenstam, konstnärer som Carl Larsson och Bruno Liljefors och kompositörer som Wilhelm Peterson Berger och Wilhelm Stenhammar.

I upprippet vänder man sig till Leo Tolstoj för att uttrycka sin beundran för honom och beklaga att litteraturprisutdelningen sköts av en »institution« som inte ger »uttryck för den konstnärliga eller allmänna meningen« i Sverige. Kontentan i upprippet är att de svenska kulturutövarna skäms över Akademiens arbete och önskar visa att det finns andra kulturyttringar i landet än dem som den svenska Akademien representerar.

1901 kan Carl David af Wirsén försvara sig med att Tolstoj aldrig tillhört dem som nominerats, men 1902 är det svårare då författaren finns med på de nominerades lista. Akademien är pressad men vill inte ge efter för trycket utifrån. af Wirsén skriver ett utlåtande där han prisar Tolstoj för »ypperliga krigsskildringar«, kallar honom »mästare i den episka skildringens konst«. Som så ofta med Carl David af Wirsén är det de moraliska och politiska omdömena som avgör slutbetyget. Tolstoj sägs »underskatta det personliga initiativets betydelse« och hans religiösa och politiska skrifter beskrivs som »omogna«.

När det gäller de inhemska prispengarna så är det 1901 som Selma Lagerlöf för första gången nämns som en möjlig mot-

tagare av Svenska Akademiens Stora pris. 1902 ställs rentav frågan om hon skulle kunna vara en tänkbar Nobelpriskandidat? Man får förmoda att af Wirsén gnisslar tänder inför att sådana propäer förs fram i hans egen akademi. I hans argumentation mot Selma Lagerlöf ingår att »kungliga priset har aldrig utdelats åt andra än män«. 1903 lyckas hans avstyra ett pris till Selma Lagerlöf genom att skylla på problem med prägingen av prismetaljen. Han varnar för att ge Kungens stora pris till en författare som »grovt förolämpat vårt samfund«. Han syftar förstås på det kritiska upprop till stöd för Leo Tolstoj som Lagerlöf skrivit under tillsammans med nästan hela den svenska kultureliten.

1904 föreslår Harald Hjärne, nyvald ledamot i Akademien att Selma Lagerlöf ska få Nobelpriset. Hjärne pläderar för Lagerlöf genom att framställa henne som en motvikt till den »negativa« realismen som han och många akademiledamöter har ett sådant motstånd mot. Ett annat av hans argument är av nationalistisk karaktär. Eftersom norrmannen Björnsson fått priset föregående år, borde det inte vara dags för en svensk, resonerar han?

Argumenten tycks inte bita på ledamöterna och framför allt inte på Carl David af Wirsén som tar på sig att skriva ett negativt färgat utlåtande om den nominerade svenska författarinnan. Där ger han återigen uttryck för sin motvilja mot *Gösta Berlings saga*, klagar på de »godtyckliga bisarrerier« som han anser präglade Selma Lagerlöfs författarskap, beklagar sig över »författarinnans benägenhet att, även när hon skildrar verkligheten, låta den hopflyta med saga och sägen«.

Kanske är det denna, för honom så illavarslande Nobelprisnominering som till slut får honom att som ett mindre ont böja

sig för att tilldela Selma Lagerlöf Akademiens Stora prismedalj i guld. Han kommer senare hänvisa till medaljen i samband med att Selma Lagerlöf återigen nomineras till Nobelpriset. Argumentet då, emot henne som tänkbar Nobelpristagare, är att hon blivit tillräckligt belönad.

Den populära och produktiva Selma Lagerlöf framstår alltmer som sin tids främsta svenska författare. För varje år som går växer antalet ledamöter som vill nominera henne till Nobelpriset. af Wirsén bromsar och trixar och lägger fram andra kandidater, men det ökade stödet för Selma Lagerlöf inom Akademien är ett tecken på att hans inflytande är på väg att luckras upp.

Allteftersom tiden går börjar även de svenska tidningarna framställa Selma Lagerlöf som en lämplig kandidat till Nobelpriset, liksom även för inval i Svenska Akademien. Av det senare tycks inte Selma Lagerlöf lockad. Till livskamraten Valborg Olander skriver hon: »Jag vill inte in. Jag vill hellre ha Nobelpriset. Så jag hoppas att de ej börja agitera för mig igen.«

1908 står Selma Lagerlöf på toppen av sin karriär. Året innan har hon vid en pampig ceremoni i Uppsala Domkyrka och som första kvinna någonsin i universitetets 400-åriga historia promoverats till hedersdoktor vid Uppsala Universitet. Vid hennes sida finns 67 andra nypromoverade hedersdoktorer, samtliga män.

Strax före jul skickas en jätteupplaga av hennes lärobok och reseskildring *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* ut från tryckeriet. Det blir en succé utan motsvarighet i svensk bokhistoria. Tack vare sina inkomster från skrivandet får hon nu råd att köpa tillbaka familjens Mårbacka, den plats som inspirerade henne till hennes förstlingsverk.

Efter kung Oscars II:s död 1907 hade Selma Lagerlöf röstats fram av tidningen Dagens Nyheters läsare som den märkvärdigaste svensken under kungens regenttid, före storheter som författaren August Strindberg eller upptäcktsresandena A. E. Nordenskiöld och Sven Hedin. Hennes 50-årsdag i november 1908 firas som en nationalhändelse. Tidningarna är fyllda av uppslag om den berömda författarinnan.

I samband med 50-årsfesten kommer meddelandet att Carl David af Wirsén inte tänker hålla talet till årets Nobelpristagare. Detta bidrar till ryktet att turen »äntligen« kommit till Selma Lagerlöf att få ta emot Nobels litteraturpris. Men Akademien har valt en annan kandidat, också det en kandidat som misshagar den ständige sekreteraren. Och Selma Lagerlöf har Carl David af Wirséns Nobelkommitté återigen avfärdat.

Vad är det då som gör att man »ej kunna skänka henne verklig beundran«. Jo, menar af Wirsén, för att »fantasierksamheten hos henne ofta övergår i en underlig fantastik; osannolikheten i hennes karaktärer och skildringar av händelser är alldeles för stor och stilen i flera av hennes berättelser lider av manér«. När man anför författarinnans internationella ryktbarhet kontrar han med att det också gäller August Strindbergs »mest klandervärda arbeten« eller Ellen Key för hennes böcker om »fri erotik«.

Det är uppenbart att det är något hos Selma Lagerlöf som Carl David af Wirsén inte kan tåla. Han säger det rakt ut, tycker sig »hos henne spåra något uppskruvat och förkonstlat, som egentligen strider mot nordbons kynne«. Selma Lagerlöf är för mycket, och uppenbarligen inte tillräckligt nordisk.

När namnet på Nobelpristagaren, Akademiens kompromisskandidat, den föga kände tyske filosofen Rudolf Eucken,

blir känt talas det om skandal i den svenska pressen. Pressad i en intervju förklarar Carl David af Wirsén att han liksom andra svenskar måste ha rätt till en avvikande åsikt. af Wirsén får frågan om inte Selma Lagerlöfs idealism borde kunna uppskattas av honom. Den stränge litteraturkritikern och ständige sekreteraren i Svenska Akademien som så ofta kritiserat litteraturen utifrån moraliska värdegrunder får det nu att låta som om dess värderingar inte spelar någon roll alls för honom. »Vad jag anmärkt mot hennes diktning, rör uteslutande estetiska synpunkter«, svarar han urskuldande.

I och med kungens bortgång försvagas Carl David af Wirséns ställning i Akademien alltmer. Ledamöterna tycks trötta på hans vilja att driva igenom sina kandidater, eller att taktiskt hoppa på sådana han inte stöttat bara för att blockera en annan kandidat som han ogillar.

År 1909 inser nog Carl David af Wirsén vartåt det barkar. I ett defensivt försvar för sin linje beklagar han sig över att kommittéarbetet undergrävts av ledamöternas uppslutning kring Selma Lagerlöfs kandidatur. Stämningen i Akademien är inte den bästa. Akademi-ledamoten Esaias Tegnér längtar efter dagar »innan ännu någon Nobelstiftelse kommit till och verkat split«. Detta år utser Svenska Akademien Selma Lagerlöf till Nobelpristagare i litteratur. För andra året i rad avsäger sig ständige sekreteraren Carl David af Wirsén uppdraget att hålla tal till pristagaren.

Den 13 december 1909. Det är storstrejkens år i Sverige, i en tid av stor samhällsoro. Den socialt engagerade, men politiskt försiktiga Selma Lagerlöf ska hyllas på den stora kvinnofesten på Royal. Kvinnorörelsen är på frammarsch i Sverige och för den är Selma Lagerlöfs framgångar något att glädjas över.

Stämningen på Royal är annorlunda än den varit ett par dagar tidigare inne på Grand Hôtel. Där: kungligheter och högtidliga tal vid sittande bord. Franskspråkig meny med piggvarsfilé Polignac, oxfilé med kronärtskocksbotten och stekt kyckling med sallad, sammetsdraperier och förgyllda emblem och en Nobelpristagare omgiven av äldre herrar och av en pompa av gammaldags slag. På kvinnofesten råder en annan och mer otvungen stämning. Det är buffé med snittar, te och frukt och en klädkod enligt hotelldirektrisens anvisningar, i form av barhalsad aftonklänning, gärna i sammet. Enkelt och modernt, enligt den tidens borgerliga kvinnoaksideal.

Vid slutet av kvällen, efter att det applåderats och hurrats ett otal gånger är det dags för nationalsången. Elin Wägner summerar sina intryck efter en märkvärdig kväll i Stockholm:

Alldeles utanför programmet steg då hyllningsbruset, buret av en mäktig känsla, upp mot estraden, där hon stod. Därpå bröto alla upp, men de, till hvilka Selma Lagerlöf hunnit med att rikta några vänliga och älskvärdt intresserade ord, gingo nog hem med en ny stolthet och kärlek i sitt hjärta.

Den 13 juni 1912 rapporterar *Post och Inrikes Tidningar* om Carl David af Wirséns vacklande hälsa. Den 69-årige ständige sekreteraren i Svenska Akademien har drabbats av luftrörskatarr med feber. Två dagar senare tillkännages att Carl David af Wirsén har avlidit.

Jordfästningsceremonin äger rum i Storkyrkan i Stockholm. De sista åren av sitt liv har Carl David af Wirsén varit en trött man. Eftermälet efter honom är inte nådigt. Carl David af Wirsén beskrivs som en tillverkare av pekoral och

en bromskloss i det svenska kulturlivet. I nästan trettio år har han utövat sin makt i Svenska Akademien, en maktutövning som hotat institutionens existens. På många sätt och vis är han en förlorare.

Carl David af Wirsén efterträds på stol nr 8 av en av sina ihärdigaste kritiker, författaren Verner von Heidenstam och ett år senare lägger Akademien ner de så illa sedda pristävlingarna af Wirsén hållit fast vid. Samma år kommer ytterligare en av hans motståndare in i den ointagliga »borgen« han velat försvara. Det är Henrik Schück som väljs in, som af Wirsén hade fått kungen att lägga in sitt veto emot.

Ytterligare ett år senare, 1914, är det en kvinnas tur att väljas in i Akademien och det blir Selma Lagerlöf som blir den första kvinnan i Akademiens 138-åriga historia. Sedan kommer det dröja många år, ja, trettio år till, innan en annan kvinna återigen väljs in i Akademien. Det är Elin Wägner, författaren och journalisten som 1909 gick hem från kvinnofesten till Selma Lagerlöfs ära med »en ny stolthet och en kärlek i sitt hjärta«.

Vad Selma Lagerlöf lämnat efter sig vet alla. När det gäller Carl David af Wirsén är det huvudsakligen två saker som tål att lyftas fram. Det ena är den makt och de pengar som tillförts ledamöterna i Svenska Akademien genom det Nobelpris han såg till att knyta till den. Det andra är en psalm, en ljus sommarpsalm som sjungs än idag, om än till en annan melodi än den af Wirsén skrev texten till. Inledningsraden blir det enda bestående intrycket av en energisk och ibland mycket destruktiv personlighet som förmodligen hade önskat sig ett mer storlaget eftermäle:

*En vänlig grönskas rika dräkt
Har smyckat dal och ängar.
Och ljummad smeker vindens fläkt
De fagra örtesängar
Och solens ljus
Och lundens sus
Och vågens sorl bland vinden
Förkunna sommartiden*

KÄLLOR

Flera personer som beskrivs i denna bok har fått de delar av manuskriptet som berör dem skickade till sig innan publicering. Syftet har varit att de ska få chansen att rätta till eventuella felaktigheter och/eller ge synpunkter på texten. Bland dessa personer finns bland andra Sture Allén, Jean-Claude Arnault, Sara Danius och Horace Engdahl.

Utöver ett antal öppna intervjuer och en mängd mediekällor bygger boken på ett stort antal intervjuer med personer inom Akademien och i Akademiens närhet samt med kvinnor som berättat om sina erfarenheter av Jean-Claude Arnault. Dessa personer har önskat få sin anonymitet bevarad.

*Av honom minns vi en rad – Av henne ett helt verk
Historien om Carl David af Wirsén och Selma Lagerlöf
av Christian Catomeris*

PRESS

Idun 1901:11 *Carl David af Wirsén*

Idun 1909:52 *Kvinnornas fest för Selma Lagerlöf*

SvD 25/9 2009 *Så ratade Akademien kvinnorna*

LITTERATUR

- Ambjörnsson Ronny, *Ellen Key: En europeisk intellektuell* (2012)
- Edvinsson, Rodney & Söderberg, Johan, *A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008, Review of Income and Wealth, vol. 57* (2011)
- Ek, Bengt, *Lagerlöf efter Gösta Berlings saga* (1951)
- Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år* (2000)
- Kjellén, Alf. *Bakom den officiella fasaden. En studie över Carl David af Wirséns personlighet* (1979).
- Leijonhufvud, Sigrid, *Sophie Adlersparre (Esselde): ett liv och en livsgärning 1-2.* (1922–23)
- Lagerlöf, Selma, *Gösta Berlings saga* (1950)
- Michanek: *Skaldernas konung. Oscar II, litteraturen och litteratörerna* (1979)
- Nordlund, Anna, »Jag vill inte in, jag vill hellre ha Nobelpriset«, *Svenska Akademien och Selma Lagerlöfs författarkarriär, i Spänning och nyfikenhet: festskrift till Johan Svedjedal* (2016)
- Nordlund, Anna & Wanselius, Bengt, *Selma Lagerlöf, Sveriges Modernaste kvinna* (2018)
- Rydén, Per *Den framgångsrike förloraren. En värderingsbiografi över Carl David af Wirsén*, (2010)
- Rydén, Per & Westerström, Jenny, *Svenska Akademiens modernisering 1913–77 : på Karlfeldts tid (1913-31), på Hallströms tid (1931-41), på Österlings tid (1941-64), på Gierows tid (1964–77)* (2018)
- Selma Lagerlöf 1858–2008 ... Kungliga bibliotekets utställningskatalog nr 153* (red Nordlund, Anna, 2008)
- Stenberg, Lisbeth, *En genialisk lek. Kritik och överskridande i Selma Lagerlöfs tidiga författarskap.* Skrifter utgivna av Litte-

- raturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet,
40 (2001)
- von Platen, Magnus *Svenska Diktare och domare, Akademiens
pristävlingar* (1986)
- Witt-Brattström, Ebba, *Kulturmannen och andra texter* (2016)
- Witt-Brattström, Ebba, *Kulturkvinnan och andra texter* (2017)
- Wittrock, Ulf. *Selma Lagerlöf, Ellen Key och sedligheten – en
kvinnodebatt i Samlaren*, Tidskrift för svensk litteraturveten-
skaplig forskning Årgång 115 (1994)
- Wagner, Elin, *Selma Lagerlöf 2, Från Jerusalem till Mår-
backa* (1954)

»*Cherchez la femme*« – *Sök kvinnan*
Kvinnan bakom Nobelpriset
av Christian Catomeris

OTRYCKTA

Kungliga Biblioteket, Ragnar Sohlmans papper. L10a:21,
Vol. II.

Arkivet för Nationernas Förbund, Genève. Collection Fried/
Suttner, IPB/FSP/BvS Box 117. Brev från Emanuel Nobel
till Bertha von Suttner.

PRESS

Aftonbladet 1998 02 07

Social-Demokraten 1997 01 04

LITTERATUR

Biedermann, Edelgard. *Chère Baronne et Amie. Cher monsieur
et ami. Correspondance entre Alfred Nobel et Bertha von Suttner*